

- забезпечення розвитку матеріально-технічної бази науково-дослідних установ, зокрема шляхом створення мережі центрів колективного користування науковими приладами;
- удосконалення механізму наукометричного оцінювання діяльності наукових працівників;
- удосконалення податкового законодавства у частині оподаткування операцій з проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок за рахунок грантів міжнародних організацій, у тому числі операцій із ввезення на територію України безоплатно наданого наукового обладнання, а також у частині оподаткування податком на додану вартість робіт з проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету;
- стимулювання розвитку недержавного сектору науки, зокрема діяльності спеціалізованих недержавних (корпоративних) фондів грантової підтримки наукових досліджень і науково-технічних розробок.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що поширення науково-технічних послуг в Україні носить нерівномірний характер. Найвищі показники науково-технічного потенціалу спостерігаються в м. Києві та Харківській області, оскільки ці регіони найкраще забезпечені висококваліфікованими науковими кадрами, мають сучасну науково-дослідну, експериментальну та матеріальну базу. На другому місці знаходяться Львівська, Одеська, Дніпропетровська області. Найнижчі показники науково-технічного потенціалу у Закарпатській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, Житомирській, Чернігівській, Кіровоградській областях.

Використані джерела:

1. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фацевський М.І. та ін. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень. – Вінниця: Книга-Вега, 2007.
2. Дорогунцов С.І., Заяц Т.А., Пітюренко Ю.І. та ін. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К.: КНЕУ, 2005;
3. Олійник Я.Б., Запотоцький С.П., Кононенко О.Ю., Мельничук А.Л., Пасько В.Ф. Регіональна економіка: Навчальний посібник/ За ред. Я.Б. Олійника. – К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2007;
4. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник – Львів: Світ, 2000.

УДК:911.913.-330.332 (67/68).

Єрмаков В.В.

ПРОМИСЛОВО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ У ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються особливості розвитку промислово-географічних процесів у період формування індустріального суспільства, розкриваються галузеві і територіальні аспекти промислового перевороту, охарактеризовано елементи територіальної організації стадійних форм промислового виробництва.

Ключові слова: ремесло, мануфактура, фабрика, промислово-географічні процеси, промисловий переворот, суспільно-економічна формація.

В статье рассматриваются особенности развития промышленно-географических процессов в период формирования индустриального общества, раскрываются отраслевые и территориальные аспекты промышленного переворота, охарактеризованы элементы территориальной организации стадийных форм промышленного производства.

Ключевые слова: ремесло, мануфактура, фабрика, промышленно-географические процессы, промышленный переворот, общественно-экономическая формація.

The article discusses the features of industrial and geographical processes during the formation of the industrial society, reveals sectoral and territorial aspects of the industrial revolution, characterized by elements of the territorial organization of stage forms of industrial production.

Key words: handicraft, manufacture, factory, industrial and geographical processes, industrial revolution, socio-economic system.

Вступ та актуальність питання. Уявлення про просторові процеси, явища і закономірності, про їх розвиток є сутнісною складовою сучасної географічної науки. Дослідження закономірностей геопросторових процесів, загальних і конкретних питань організації геопростору набувають з часом все більшого значення, що зумовлено суспільними потребами. Сучасні ринкові трансформації галузевої і територіальної структур промислового виробництва підвищують актуальність поглибленого дослідження аналогічних процесів, відомих для періоду становлення основ капіталістичного виробництва. Вагома роль у вирішенні цих питань належить їх аналізу у ретроспективному плані.

Аналіз попередніх досліджень. Наукова література вміщує багато фактичного матеріалу щодо особливостей перебігу промислового розвитку та розміщення промисловості на вітчизняних теренах у період формування індустріального суспільства. Особливо це стосується історико-економічних досліджень [7;10;12;17;24;26;28;29], та робіт, де розглядається проблематика промислового перевороту [8;11;18;19;25;31]. В ряді робіт намічені аспекти питання про формування територіальних структур промислового виробництва у даний період [4;6;11;13-15;17;28;29], проте воно, на нашу думку, заслуговує більш поглибленого вивчення із суспільно-географічної точки зору, оскільки дозволить з'ясувати історичні корені сучасних територіальних форм промислового виробництва, намітити можливі тенденції їх подальшої динаміки.

Метою даної статті є аналіз особливостей розвитку виробничо-географічних (насамперед промислово-географічних) процесів у період формування індустріального суспільства.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на сучасну систематизацію суспільно-географічних процесів [1;20], ми зосередили свою увагу на хроноструктурних (що характеризують зміни стадій розвитку суспільно-географічних утворень у часі) та пов'язаних з ними компонентно-структурних і територіально-структурних процесах, а також на процесах за суспільно-географічним змістом, що відповідає певному

типу зв'язків – виробничі (аграрні, промислові, технологічні), соціальні (демогеографічні), виробничо-природні (природокористування). У свою чергу, компонентно-структурні процеси охоплюють такі часткові процеси, як диверсифікація, інтеграція та поляризація, і характеризують зміни у галузевій структурі досліджуваних об'єктів чи явищ, а територіально-структурні – територіальне диференціювання, концентрування та агломерування.

Теоретико-економічним фундаментом аналізу виробничо-географічних процесів є положення про необхідне існування будь-якого виробництва у певній соціально-економічній формі, фундамент якої складають відносини власності на засоби виробництва. Відносини власності характеризують суспільний спосіб з'єднання працівника із засобами виробництва; відповідні йому відносини між людьми з приводу привласнення засобів і результатів виробництва, а також умови розпорядження і використання факторів виробництва (капіталу, праці, землі, підприємницьких здібностей) [22, с.507]. Кожний спосіб виробництва (із власним технічним базисом) визначає певні специфічні потреби та можливості суспільства економічно ефективно використовувати ті чи інші матеріали та сили природи на задоволення цих потреб (а значить, і, відповідно, розширювати ці виробництва). Кожній суспільній формації відповідають свої особливості територіальної структури і територіальної організації господарської діяльності як територіальної модифікації основних економічних законів даної формації [23, с.48]. Це визначає специфіку взаємодії природи та суспільства на даному історичному етапі в даному географічному регіоні, склад та умови протікання суспільно-географічних процесів, формування структури суспільно-географічних систем. Форми і особливості взаємодії елементів суспільно-географічних систем формують «зовнішній вигляд» цих систем, а він, у свою чергу, визначає своєрідність територіальної структури і територіальної організації господарства у різних регіонах.

Методологічний принцип територіальності у географічних дослідженнях знайшов своє відбиття у різних підходах щодо оцінки значення території для розвитку суспільства та його продуктивних сил. У зв'язку з цим постає питання визначення географічної специфіки даних процесів. Як відзначав М.М.Баранський, «критерієм географічності до явищ людського життя є не тільки просторова зв'язаність цих явищ з явищами природи, але й між собою, тобто, наявність просторового поєднання всередині кола економічних явищ, а також соціальних явищ в цілому» [2, с.4]. Тому, оцінюючи значення теоретико-економічного аспекту суспільно-географічних досліджень, слід погодитися з думкою А. Геттнера, що «...господарські явища не можуть бути зведені безпосередньо до природних умов, але повинні бути спочатку зрозумілі у їхньому внутрішньому взаємному зв'язку, для чого якраз і потрібна політична економія» [5, с.243]. Розглянемо особливості розвитку промислово-географічних процесів у період формування індустріального суспільства.

Процес зародження та розвитку промислового виробництва пройшов кілька історичних етапів, які співпадали з основними етапами розвитку суспільства. В цілому кожному з цих етапів були притаманні певні особливості розміщення і територіальної організації промисловості відповідно до закономірностей функціонування соціально-економічних систем. Період, обраний нами для дослідження, був часом формування основ індустріального суспільства головною ознакою якого є інтенсивне зростання великого промислового виробництва на базі машинної техніки і масового споживання [9, с.653-654]. Тобто, головним критерієм виділення даного історичного типу суспільства, виступає розвиток техніко-технологічних та організаційно-економічних відносин, які зазнають періодичних структурних оновлень. Загальнотехнічні революції виступають серцевиною революцій у продуктивних силах, сприяючи піднесенню їх на якісно новий рівень свого розвитку. Одночасно ці процеси стимулюють якісні зміни у розвитку самої людини та ефективності її праці як головного елемента продуктивних сил [11; 23].

Для повнішого наукового дослідження специфіки суспільно-географічних процесів у промисловому виробництві необхідно використати концепцію промислового перевороту (технічної революції) у її класичному варіанті, яка враховує такий важливий чинник як відносини економічної власності на засоби виробництва [15;18;19;25;26 та ін.]. Промисловий переворот (або технічна революція) виступав головним суспільним процесом, який визначив технічні, соціально-економічні та територіальні зрушення у структурі продуктивних сил у період формування індустріальної економіки. Окрім традиційно розкритої технічної та соціальної сторін промислового перевороту, на нашу думку, є підстави говорити і про територіальний, або географічний його бік. Він полягав у трансформації галузево-функціональної та територіальної структури промислового виробництва. Зокрема, у галузевій структурі промислового виробництва під впливом технічної революції відбувалися якісні структурні зміни: а) збільшення темпів зростання виробництва засобів виробництва порівняно із виробництвом предметів споживання, що було характерним для мануфактурного періоду. Це є наслідком зростання ємкості внутрішнього ринку на засоби виробництва порівняно із ринком на предмети споживання (який певний час стримувався низькою купівельною спроможністю основної маси населення на початкових етапах розвитку капіталізму); б) черговість охоплення промисловим переворотом окремих груп виробництв і формування територіальних структур виробництва (спочатку була трансформована легка промисловість, насамперед, текстильна, а на завершальних стадіях промислової революції відбувалося зростання галузей важкої індустрії). Такий порядок галузевого перебігу промислового перевороту був характерним для останніх етапів феодалізму та ранніх етапів становлення капіталізму залежно від регіональних моделей його генези [12, с.305; 25, с.67].

На практиці становлення нових суспільних відносин проявилось у послідовному виникненні таких форм промислового виробництва, як ремесло і проста кооперація, мануфактура та фабрика. Це три стадії генези капіталізму у промисловості, які притаманні (з певними модифікаціями) й іншим галузям господарства – аграрному виробництву і транспорту [18]. Окрім того, кожна з цих стадій характеризувалася підвищенням продуктивності праці й означала особливу сходинку економічного прогресу, адже кожній з них були притаманні економічні, технічні особливості, які впливали і на їхні територіальні риси (особливості локалізації у просторі). Тому, для подальшого викладу важливим етапом є відповідь на низку таких питань, як характер територіального поділу праці при дрібних кустарних промислах, при мануфактурі, при фабрично-заводській машинній індустрії; характер утворених районів; характер економічних зв'язків: широкі або вузькі торгові і виробничі зносини (за сировиною, паливом, готовою продукцією) в розрізі окремих галузей і виробництв. Аналіз територієформуючого впливу трьох стадій розвитку капіталізму у промисловості дозволить значно конкретизувати особливості суспільно-географічних процесів у цій галузі на території Полтавської губернії у другій половині XIX ст. Такий аналіз необхідний при визначенні особливостей територіальної організації промисловості відносно невеликих територій масштабу губерній та історико-географічних країв.

Тривалий час ремісниче виробництво як зародок промисловості знаходилося у рамках сільського господарства, складаючи його підсобну ланку (аграрний тип суспільства) та забезпечуючи повсякденні потреби сільського населення в однорідній продукції. Тому розміщення ремесла характеризувалося суцільністю із слабким розвитком територіальної спеціалізації. Лише на початку періоду генези індустріального суспільства у ремеслі почали відбуватися кардинальні зміни, які врешті призвели до появи окремої сфери матеріального виробництва – промисловості, що поступово технічно і економічно підпорядковувала собі сільське господарство. Під поняттям кустарних промислів розуміється сукупність переважно селянських промислів (що було зумовлено становим характером суспільства) [15, с.388]. Треба зазначити, що від другої половини XIX ст. активно дискутувалося питання щодо розуміння селянських кустарних промислів як самостійної форми промислового виробництва, або перехідної стадії до мануфактури та фабрично-заводської промисловості [4;6;13;15 та ін.]. Мануфактура – це підприємство, засноване на поділі праці та ремісничій техніці, виступає як стадія розвитку капіталістичної промисловості, яка змінила просту капіталістичну кооперацію (від середини XVI ст.) та була витіснена великим машинним виробництвом (остання третина XVIII ст.), яке означало появу нового типу промислового підприємства – заводу (фабрики) з машинною технікою та крупними масштабами виробництва [21, с.253-254].

Основні напрямки суспільно-географічних процесів у промисловому виробництві у пореформений період зумовлювалися техніко-виробничими та організаційно-економічними особливостями трьох стадійних фаз

розвитку капіталістичних відносин у цій галузі виробничої сфери. Для кустарних промислів – це: а) процеси їх «капіталізації», тобто підпорядкування законам ринку та входження до системи складніших форм промислового виробництва (складова частина мануфактури або фабрики); б) процеси концентрації виробництва (відносно кількості зайнятих та суми виробництва) на невеликій кількості найбільших підприємств та закладів; в) механічне перенесення промислів на нові території під впливом конкуренції, розширення раніше існуючих промислів серед місцевого населення та поглинання їх більш високими формами промислового капіталізму.

Характер економічної організації низки кустарних промислів реально був проміжною технологічною ланкою великих капіталістичних операцій з обробки будь-якого виду продукту і становив певну сходинку у розвитку промисловості [14, с.398-399; 15, с.395]. Звертає на себе увагу територіальний аспект процесів нерівномірного розвитку окремих видів кустарного виробництва. У літературі наводиться багато прикладів того, як у межах одного району одночасно в одному і тому ж промислі можуть поєднуватися протилежні процеси поширення кустарних промислів та поглинання їх вищими формами промислового капіталізму – мануфактурою і фабрикою [15, с.287; 24, с.100-166]. Подібне явище можна пояснити фазами розвитку капіталістичних відносин та їх просторовим поширенням. У менш розвинених галузях виробництва та районах процес його розвитку лише розпочинається, проявляючись у виникненні нових видів кустарних промислів, у розвиненішій області чи у розвиненішій галузі промисловості відбуваються процеси стягнення дрібних кустарів до фабрики. Через це, у пореформений період можна спостерігати своєрідний територіально розпорошений комплекс виробництв певних галузей промисловості, які складали різні стадіальні форми капіталістичної промисловості.

Подальшого розвитку суспільно-географічні процеси у промисловому виробництві набули починаючи з його мануфактурної стадії. Насамперед, це: а) територіальне переміщення або зникнення окремих галузевих районів і центрів мануфактурного виробництва, що залежало від соціально-економічного типу мануфактури та характеру організації виробництва на ньому; б) поширення переважно початкових, розпорошених форм мануфактурного виробництва внаслідок часткового характеру селянської реформи і перешкод у вільній міграції робочої сили; в) формування промислових осередків з ознаками внутрішньої цілісності та суцільних районів зі спеціалізацією всередині ареалу і широкими виробничими зв'язками.

Аналіз літератури дозволяє визначити ті особливі умови, за яких відбувалася генеза мануфактури [7; 8; 25]. Умови проведення селянської реформи визначили загальну складність промислово-географічних процесів та співіснування різних економічних типів мануфактурних підприємств (казенної, посесійної, вотчинної та приватнокапіталістичної), котрі істотно відрізнялися за характером організації виробництва і

виробничих відносин. Перші три типи мануфактур при їх юридично-правових відмінностях ґрунтувалися на кріпосних способах організації і використання праці. Лише тип приватнокапіталістичної мануфактури був структурою з використанням вільнонайманої праці. В умовах технічного прогресу та розвитку нових капіталістичних відносин історичні перспективи подальшого розвитку для капіталістичних мануфактур та мануфактур із примусовою працею мали принципово відмінний характер. Через це, слід погодитися з думкою тих дослідників, які обґрунтовували положення про те, що тільки капіталістично організовані мануфактури могли виступити основою технічного перевороту та великої машинної індустрії, оскільки після скасування кріпосних відносин база для існування вотчинних мануфактур зникла [7, с.43, 74-96; 8, с.49-64; 25, с.15-23].

Для фабричної форми промислового виробництва характерними були наступні процеси: а) розподіл виробничих потужностей по окремих промислових центрах та районах, посилення виробничої і територіальної концентрації; б) зростання нерівномірності розміщення виробництва через боротьбу за сприятливіші регіональні умови обігу капіталів; в) формування великих за площею суцільних галузевих та інтегральних промислових районів; г) формування основних елементів територіальної структури і територіальної організації промислового виробництва сучасного типу.

В основі послідовного переходу різних стадій промислового виробництва одна в іншу знаходився розвиток суспільного поділу праці та пов'язаного з ним територіального поділів праці. Це призводило до все більшого відокремлення промислового виробництва від аграрної основи, сприяючи виникненню нових галузей та поглибленню територіальної спеціалізації. Відповідні процеси галузевої диференціації були властиві як промисловості, так і сільському господарству, що у територіальному плані мало своїм результатом формування спеціалізованих галузевих та інтегральних районів.

Процеси усупільнення виробництва і праці, характерні для періоду індустріального суспільства (зростання товарного виробництва, концентрація виробництва у промисловості і сільському господарстві, створення мобільності населення і трудових ресурсів, зростання кількості та питомої ваги індустріальних центрів різного рангу), мали безпосередній стосунок до перебігу суспільно-географічних процесів, територіального розміщення виробництва та розвитку міжнародного поділу праці, що зумовило прогресуючу тенденцію відриву центрів виробництва від джерел сировинних ресурсів та ринків збуту продукції [27, с.16-18, 28, 42-43].

В умовах ринкової економіки простір почав впливати на раціональний вибір розміщення підприємств як один із важливих чинників поряд із сировинним, паливно-енергетичним, транспортним та збутовим, що знайшло відповідне теоретичне обґрунтування [3;16]. Це знайшло свій конкретний прояв в економічному значенні розміщення виробничих об'єктів по відношенню до джерел сировини, енергії, трудовим ресурсам та ринкам збуту готової продукції.

Ремісничє виробництво, що було складовою частиною аграрної економіки і виконувало функції обслуговування виробничо-побутових потреб сільського населення, відображало таку відмінну рису феодального ладу, як натуральний характер господарства. Територіальна організація наступної стадії розвитку промисловості – мануфактури, відзначалася більшою складністю, появою нових елементів та посиленням нерівномірності розміщення виробництва по території, його концентрацію у межах більш-менш чітко окреслених районів та населених пунктів. Але на цій стадії розвитку промисловості ще спостерігалася певна територіальна замкненість виробництва, яка була остаточно подолана лише великою машинною індустрією. Такій замкненості додатково сприяли великі відстані і незручності шляхів сполучення, наявність місцевих природних ресурсів [30а, с.440].

Остання стадійна форма промислового виробництва – фабрика, була результатом завершальної фази становлення капіталізму та суспільства індустріального типу. Вона з'явилася внаслідок промислового перевороту і характеризувалася складанням загальнонаціональних зв'язків, а також завершенням формування основних елементів територіальної структури промисловості сучасного типу. Велике машинне виробництво характеризувалося нерівномірним розміщенням по території країни, концентруванням у межах невеликої кількості районів та великих міст. Це, головним чином, старі індустріальні райони, що сформувалися ще у феодальну епоху, де і після початку інтенсивного капіталістичного розвитку продовжувала швидко зростати текстильна, машинобудівна та інші галузі обробної промисловості. Ці старі райони з наявними в них виробничими фондами, кваліфікованими кадрами та розвиненим споживанням мали найбільшу приватнопідприємницьку привабливість через найвищі темпи обігу капіталу (чого вимагає конкуренція для постійного зростання капіталу). Саме швидкість руху капіталу виступала вирішальним чинником величини капіталістичного прибутку на початкових фазах розвитку капіталізму, коли індивідуальні капітали були ще незначні [17, с.143-144]. Тобто, на стадії великої машинної індустрії істотно зростає роль історичних нагромаджень та історичної наступності як самостійного чинника суспільно-географічних процесів. Отже, з огляду на вищезначене можна вести розмову про існування декількох індустріальних фаз (або фаз індустріалізації) у розвитку промисловості. Причому, різні галузі промисловості проходили різні фази за неоднакові часові і просторові межі (наприклад, низка кустарних промислів завершили перехід на індустріальну основу лише за радянський час, об'єднавшись у складі місцевої промисловості). Кожна індустріальна фаза мала свої характерні технологічні та організаційно-економічні особливості, а тому об'єктивно виробляла і свої специфічні форми територіальної організації, тобто мала свої форми та можливості районоутворення (мали різну районоутворюючу роль). Часове і територіальне співіснування різних індустріальних фаз (через наявність різноманіття соціально-економічних укладів в економіці

пореформеного періоду) зумовило також і співіснування елементів територіальної організації промислового виробництва відповідних фаз, її своєрідний синтезований характер. Це дає змогу виробити підходи до визначення особливостей територіальної структури промислового виробництва за пореформений період та виділити елементи цієї структури. На основі аналізу джерел та наукових праць ми виділили в узагальненому вигляді основні елементи територіальної організації, які створюються зазначеними формами промисловості та їхні ознаки (табл. 1).

Таблиця 1.

Елементи територіальної організації стадійних форм промислового виробництва

Стадійні форми промислового виробництва	Ознаки територіальних структур
1	2
Ремесло	а) незначний ступінь суспільного поділу праці; б) нерозвиненість технологічної спеціалізації; в) вузькість територіальних зв'язків по сировині та збуту готової продукції; г) місцевий характер виробництва; д) поширення головних видів ремесла по всій території залюднення.
Мануфактура	а) наявність переважно неземлеробського центру торгово – промислового характеру(містечко, село) з відповідною зоною економічного тяжіння; б) формування промислових округ з ознаками внутрішньої цілісності та замкненості через особливості мануфактурного виробництва; в) формування суцільних районів зі спеціалізацією всередині їх ареалу (потоварний поділ праці) з широкими торговельними зв'язками; г) різнобічний розвиток внутрішньовиробничого поділу праці з переважанням ручної праці та послабленням зв'язків робітників із сільським господарством.
Фабрика	а) формування великих за площею суцільних промислових районів; б) зародження основних елементів територіальної структури промислового виробництва сучасного типу (промислових пунктів, центрів, вузлів); в) технічне переоснащення виробничих процесів та різке збільшення обсягів, інтенсивності і дальності економічних зв'язків; г) активізація та поглиблення процесів виробничої і територіальної концентрації промисловості.

Висновки. Таким чином, аналізуючи особливості промислово-географічних процесів у період генези індустріального суспільства, можна зробити наступні висновки: а) на початкових етапах існування відтворюючого господарства (аграрна цивілізація), розміщення ремісничого виробництва підпорядковувалося інтересам і потребам сільського господарства і територіально тяжіло до місць зосередження населення. Певний виняток становили лише галузі ремесла, пов'язані із видобутком важливих або унікальних корисних копалин, тому у своєму розміщенні вони орієнтувалися на їхні родовища; б) у період формування

індустріального суспільства та з розвитком послідовних стадій переходу від ремесла до мануфактури і фабрики, почали формуватися окремі райони концентрації кустарних промислів, значення яких було підсилено мануфактурою, а з появою великого фабричного виробництва вони трансформувалися у класичну систему промислових галузевих та інтегральних районів; в) у розвитку пореформеної промисловості прослідковується декілька індустріальних фаз (або фаз індустріалізації). При цьому, різні галузі промисловості проходили різні фази у неоднакових часових і просторових межах; г) кожна індустріальна фаза мала свої характерні технологічні та організаційно - економічні особливості, а тому об'єктивно виробляла і свої специфічні форми територіальної організації, тобто мала свої форми та можливості районоутворення. Часове і територіальне співіснування різних індустріальних фаз зумовило також і співіснування елементів територіальної організації промислового виробництва відповідних фаз, її своєрідний синтезований характер.

Використані джерела:

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь . / Алаев Э.Б. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.;
2. Баранский Н.Н. Экономическая география. Экономическая картография. / Баранский Н.Н. – М.: Географгиз, 1956. – 366 с.;
3. Бунге В. Теоретическая география: Бунге В.; [пер. с англ. В.Я. Барласа и др.] – М.: Прогресс, 1967. – 279 с.;
4. Воронцов В.В. Прогрессивные течения в крестьянском хозяйстве. / Воронцов В.В. – СПб., 1892. VI, 261 с.;
5. Геттнер А. География, её сущность и методы: Геттнер А.; [пер. с нем. Н.Н. Баранского]. – М.: 1930. – 400 с.;
6. Даниельсон Н.Ф. Очерки нашего пореформенного общественного хозяйства. / Даниельсон Н.Ф. – СПб., 1893. XVI, 353 с.;
7. Деревянкін Т.І. Мануфактура на Україні в кінці XVIII – першій половині XIX ст. / Деревянкін Т.І. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 127 с.;
8. Деревянкін Т.І. Промисловий переворот на Україні: питання теорії та історії. / Деревянкін Т.І. – К.: Наукова думка, 1975. – 279 с.;
9. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.І. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.;
10. Єрмаков В.В. Закономірності динаміки промислової підсистеми господарства Полтавського регіону після селянської реформи 1861 року // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія. – Тернопіль, 2005. – №2. – С. 82–84;
11. Захарченко В.І. Другий цикл індустріального розвитку (1846-1900) і формування промислових територіальних систем. / Захарченко В.І. // Вісник Львівського ун-ту. Серія «Міжнародні відносини». – 2001. Вип.3. – С. 150-157;
12. Історія народного господарства Української РСР: У 3 т. – К., 1983-1985: Т.1. – К., 1985. – 436 с.;
13. Корсак А. О формах промышленности вообще и о значении домашнего производства (кустарной и домашней промышленности) в Западной Европе и России. / Корсак А. – М.: 1861. – 311 с.;
14. Ленин В.И. Полное собрание сочинений в 55-ти т. / Ленин В.И. – М.: Политиздат: Т.2. Кустарная перепись 1894/1895 года и общие вопросы «кустарной промышленности». – С. 317-424;
15. Ленин В.И. Полное собрание сочинений в 55-ти т. / Ленин В.И. – М.: Политиздат: Т.3. Развитие капитализма в России. Процесс образования внутреннего рынка для крупной промышленности. – С.3-606;
6. Леш А. Географическое размещение хозяйства. / Леш А.; [пер. с англ. Л.А. Азенишадта и др.]. – М.: Изд-во ин. лит-ры, 1959. – 455 с.;

17. Ливиц Р.С. Размещение промышленности в дореволюционной России. / Ливиц Р.С. – М.: Изд.-во АН СССР, 1955. – 295 с.;
18. Маркс К. Собр. соч. в 30-ти т. / Маркс К., Энгельс Ф. – М.: Политиздат: Т.25. Ч.1-2. Капитал. Т.1.
19. Мельник Л.Г. Технічний переворот на Україні у ХІХ столітті. / Мельник Л.Г. – Київ, Вид-во Київського ун-ту, 1972. – 240 с.;
20. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. Посібник. / Пістун М.Д. – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.;
21. Покишишевський В.В. Население и география. Теоретические очерки. / Покишишевский В.В. – М.: Мысль, 1978. – 315 с.;
22. Политическая экономия: Словарь. / Под ред. О.И. Ожерельева и др. – М.: Политиздат, 1990. – 607 с.;
23. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Підручник. / За ред. В.В.Ковалевського, О.Л.Михайлюк, В.Ф.Семенова. - 7-ме вид., стер. - К.: Знання, 2005. – 350 с.;
24. Рындзюнский П.Г. Крестьянская промышленность в пореформенной России (60-80-е годы XIX в.). / Рындзюнский П.Г. – М.: Наука, 1966. – 261 с.;
25. Соловьева А.М. Промышленная революция в России в XIX в. / Соловьева А.М. – М.: Наука, 1990. – 272 с.;
26. Струмилин С.Г. Очерки экономической истории России и СССР. / Струмилин С.Г. – М.: Наука, 1966. – 514 с.;
27. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. / Топчієв О.Г. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.;
28. Туган-Барановский М.И. Русская фабрика в прошлом, настоящем и будущем. Историко-экономическое исследование. – СПб.: Пантелеев, XI, 1898. Т.1. Историческое развитие русской фабрики в XIX веке. СПб.: Пантелеев, XI, 1898. – 487 с.;
29. Фейгин Я.Г. Размещение производства при капитализме и социализме. / Фейгин Я.Г. – 2-е изд. перераб. и доп. М.: Госполитиздат, 1958. – 687 с.;
30. Харизоменов С.А. Значение кустарной промышленности. / Харизоменов С.А. // Юридический вестник – 1883. – а) № 11. – С. 414-441; б) № 12. – С. 543-597;
31. Яковец Ю.В. Ускорение научно-технического прогресса: теория и экономический механизм. / Яковец Ю.В. – М.: Экономика, 1988. – 335 с.;

УДК 911.3:314(447)

Заставецька Л.Б.

ПРИНЦИПИ І МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРВИННИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ

У статті проаналізовано особливості функціонування первинних систем розселення у сучасний період, а також вказано на необхідність формування в Україні нових територіальних громад як базових об'єктів управління. При цьому повинні бути враховані такі принципи: розселенський, територіальний, демографічний, соціально-економічний та самоврядний. Ці принципи також покладені в основу просторової організації локальних систем розселення, що формуватимуться у процесі проведення адміністративно-територіальної реформи.

Застосування кластерного підходу до нової територіальної організації виробництва і розселення стане важливою умовою оптимізації територіальної організації суспільства, підвищення ефективності його управління.

Запропоновано схему перспективної територіальної організації системи розселення Тернопільської області.

Ключові слова: територіальна громада, адміністративно-територіальний устрій, система розселення, населений пункт, місто, село, розселення.